

A NEMZEDÉKVÁLTÁS KÉRDÉSEI

1. AZ ELÖREGEDŐ TÁRSADALOM

HANS LEISEGANG német bölcsező szerint minden logikus és értelmes gondolatot ki lehet fejezni szemléletes módon. A matematikai tételt algebrai egyenlettel s ezt viszont geometriai formákkal teszem szemlélhetővé. A népesség-tudomány művelői is ezt vallják s szinte a tételes törvény bizonyosságával állítják, hogy a népesség számának egészséges fejlődési vonalát a *piramis-alakú kormegoszlás* biztosítja. A korpiramisnak legszélesebb rétegét a társadalom legfiatalabb hajtásai töltik ki s utána a piramis csúcsa felé, egyenletesen csökkenő arányban, az idősebb korosztályok képviselői helyezkednek el.

A népességnek ezt a rendes kormegoszlását külső körülmények s történelminek fémjelzett események megváltoztatták. A 20—25 évfolyamra eloszló háborús halottak száma, valamint a négy háborús évben elmaradt születések összeroppantották a népességi tudomány elméletét. A korpiramis geometriai szabályoknak engedelmeskedő vonalai eltorzultak. A kormegoszlás, ha nem is urnaszerű, de harangalakú idomot mutat.

A népesedéspolitikus és statisztikus e tételéből a társadalomtudós vonja le a szükséges következtetéseket. Megállapítja, hogy társadalmunkon az egyensúly megbomlásának kétségtelen jelei mutatkoznak. Ennek következtében az elkövetkező évtizedek mozgalmainak dinamikáját, történéseinek általános jellegét egy *előregedő társadalom* elzárkozó, örökvényűnek s általános értékűnek tartott hivatástudata szabja meg. Az érték és mérték ítéletét továbbra is az a nemzedéki réteg gyakorolja, mely már messzire rugta magától a kormegoszlást ábrázoló mértani test alapsíkjaait s a kilótt tárgyak célbajutáskor jelentkező csökkenő lendületével s erejével formálja a történelem eseményeit. Hivatott bírálók (Szekfű Gyula és mások) állapították meg erről a nemzedékről, hogy nem a szerves fejlődés törvényszerű felemelkedésével lett a hatalom és erő birtokosává. Erupció lendítette magasba, mint a kráter torkában összegyülemllett lávatómeget, melynek az a tulajdonsága, hogy felszínre jutva, csakhamar elveszti rugalmasságát s megmerevedik. Alóla az új élet csak küzdelem s fáradságos nekifeszülések útján tud utat törni magának.

Benne élünk az eseményekben s így nincs távlatunk a látáshoz. Csupán érezzük, hogy valami formát kereső erő feszegeti a kiépített állásokat és kereteket. Elegendő, ha a fiatal transylvan

magyar szellemiség nagy konklávéjára, a „Vásárhelyi Találkozó“-ra, I. Szemlér Ferenc „Jelszó és mítosz” címen megjelent tanulmányára s az „Új erdélyi antológiá”-ra utalok, melyekben józanul elgondolt tervek, újszerű gondolatok nyertek kifejezést s művészi tökélyre mutató alkotások jelentek meg összegyűjtve nemcsak az itteni, hanem az átfogó magyar szellemi egység számára is. A jelek azt mutatják, hogy szűkebb hazánkban a sztatikus magyarságon kigyulladni készül a dinamikus magyarság. Az őrsváltásra következők, ha megritkult sorokban is, jelentkeznek, hogy a teremtő szellem élő és folytonos önkifejtő cselekvéseivel elmélyítsék, mint minden eddigi és ezután fellépő nemzedék, az egyetemes emberi szellem megnyilvánulásainak ütemét.

A bevezetésben említett, a kormegoszlásban pánikot keltő zavarok eredménye most jelentkezik. A fellépő nemzedék hatóereje nehezebben bontakozhatik ki, mint azokban a korokban, melyek a nemzedékek váltógazdaságának törvényeit biztosítani tudták. Az események azonban nem járnak magukban s ha kielemezzük a kísérőjelenségeket, azt tapasztaljuk, hogy a nemzedékrend íratlan, de következetesen megvalósuló törvénye erőket hoz mozgásba. A születési és fellépési idő azonosságán túl bekövetkezik mindazoknak együvéverődése, akiknek az élethez való viszonyulásai lényegében azonosak. Gondolati összefüggések válnak tudatos élménnyé. Ennek tengelyébe a *világkép* kerül, amely megoldja a nagy ismeretleneket, a környező világ és sodró események jelentését és értelmét. Ez az átfogó értékű, általános jellegű és egyetemes érvényű világkép alapozza meg azt a szemléletformát, amely az egyéni igazodás számára határozott elveket és irányokat jelöl ki.

A nemzedéki probléma, ezek szerint, korántsem születési dátum kérdése, sokkal inkább a világképpel kapcsolatos. A két Tolsztoj-figura, apa és fia, akik egyaránt a pincelakás szűk nyílásán keresztül figyelik az elmenő embereket s mindketten a lábbelik sokféleségéből magyarázzák a világ jelenségeinek váltakozását, minden korkülönbség ellenére egyazon szemléleti közösséghez tartoznak. Mihelyt azonban a két szemlélődő egyike — nem feltétlenül, de rendszerint a változásokkal szemben rugalmasabb szellemű fiú — személődésében az emberekből már többet lát s kutató pillantása meglátja azoknak fejét is, magatartásában s következőképpen felelősségében ellökődik attól a szemléleti közösségtől, mely megadta alapvető érzéseit s melybe mintegy bele született.

A társadalom dinamikájának törvényszerű jelensége a felemelkedő csoportok megmozdulása. Megállás, nyugalom, szünet nincs egy percre sem. Az ember folyton kísérletezik. Töpreng, tervez s cselekvésekre lendül. Kultúrákat pusztít el, melyek büszkeségei voltak az egyetemes emberiségnek, hogy aztán a maga képére és hasonlatosságára újaknak adjon életet. Életformák vesztik el értéküket és értelmüket, s ugyanakkor új elvek vesznek át az impériumot. Árulókká válnak az írástudók, hirdeti Julien Benda; felláznak a tömegek, állapítja meg José Ortega y Gasset. S mintha

a 19. század jellegzetes szellemi öröksége, a hegeli dialektikus fejlődésfelfogás ülné diadalát, a legszélsőbb végletek váltogatják egymást ugyanazon a területen.

A nemzedékek időrendi felváltódása természeti törvény. A változás bekövetkezését elhalaszthatom, de meg nem gátolhatom. Fel kell tehát tennem a kérdést, hogy *szellemi őrsekváltás szorgalmazása vagy annak pusztá helyeslése és szükségének igénylése egyben eldrulda e a közösség meglevő értékeinek? Lázadás-e ez a meglevő rend ellen? Megbontása-e a nemzeti kisebbség kialakított kereteinek? Megtagadása-e a hagyományoknak s a történelmi mult tanulságainak?*

2. A SZELLEM MOZGÁSJELENSÉGEI

AZ EMBERI SZELLEM nem nyugdíjképes állami tisztviselő, aki előre megállapított szabályok szerint megmássza a hivatali előmenetel egymásutáni fokait, gépiesen végzi teendőit, majd nyugalmába vonul s elveszi munkájának eredményeit, melyekre becsülettel rászolgált. A *szellem tulajdonsága éppen a folytonos aktivitás*. Vágyódás a részletigazságok és elért eredmények birtokából a teljes igazságra, a tökéletességre, az egyetemességre s az átfogó egységre. A szellem dinamikájának üteme nem lagyhul el, mihelyt cselekvő megnyilatkozásai során sikeresen belutotta a megismerés egy körülhatárolt szakaszát. A szellemre vonatkoztatva éppen úgy nem beszélhetünk beérkezettségről, mint az önkifejtődésébe történő illetéktelen korlátozások jogosságáról.

Az eszmék s minden emberi gondolat szakadatlan formakeresését s szüntelen változását igazolja a művelődéstörténet minden fejezete. Hiszen a művészi alkotó és alakító erő minduntalan különböző formákat keres a maga számára. A román építészet megelőzte, mintegy előkészítette a középkori építészet legcsodálatosabb megvalósulását, a gótikát. Ezt felváltotta a reneszánsz, melyben új természetszemlélet teljesedett ki, az új művészettörténet szerint (Gerevich Tibor) nem Kolumbus, nem a humanisták, hanem Assisi Szent Ferenc hatására. Utána következett az olasz földön született s típikusan olasz korstílus, a sokáig lebecsült barokk. Vagy nézzük az európai gondolkodás főirányait, melyeknek kialakítói Sokrates, Plato és Aristoteles voltak. Rendszereiket a keresztény patrisztika és skolasztika fejlesztette tovább. Szent Agoston idealizmusra (Aristoteles) épített. A bölcsélet összhangja azonban nem maradt tökéletes és törelten. Jött a reneszánsz és humanizmus s megbontották azt. A racionalizmus újabb árama Descartes-tal indul meg, Pascal fellépésével folytatódik s mélypontját Spinoza pantheizmusában éri el. Az emberi szellem azonban nem pihen, újabbra és többre vágyik. Megjelenik az empirizmus, mely a szkepszisig jut el. Majd Kant következik szólásra traszcendens idealizmusával. Utódai lesznek Fichte, Schelling és Hegel, akiknek rendszere a pantheizmusba torkollik. Erre

építi fel Marx a materialista szocializmust, majd Comte pozitívizmusa az agnosztikus és empirikus irányt fejleszti tovább. Az útvesztőből Trendelenburg az aristotelesi bölcsélet talajára hívja vissza a gondolkodókat s XIII. Leó az Aeterni Patris kezdetű nevezetes enciklikájában az új-szkolasztikának adja meg az irányító elveket.

Ezeket az új formákat és irányokat mindig egy fellépő *új nemzedék* hozta magával s az előttejárókhoz viszonyítva magatartása mindig ellentétes előjelű volt. Ha ez nem így lett volna és nem így lenne ma is, akkor az emberi civilizáció története nem volna más, mint a szellemi tömeg megnyilvánulásainak szükség-szerű egymásutánja, melyben a problémák előtt mindenki csak a már készen talált véleményeket gondolja végig, melyeknek eléréséhez nincs szüksége új erőfeszítésekre.

Ha tehát a szellemi megnyilatkozások formakeresése és tartalmi átszövődése kimutathatóan *állandó változás* törvényének engedelmeskedik, nyugodt lelkiismerettel vállalhatom annak a tételnek a védelmét, hogy közösségünk lába alatt nem inog meg a talaj, ha a szellemi magatartás és állásfoglalás új irányú tájékozódása nem találkozik a meglevő gondolkodás és életforma kialakítóinak és képviselőinek ízlésével és felfogásával. Hiszen az csak nem vitatható, hogy a magyar szellemiség alkotó munkaterületeit nem tekintheti senki érdekcsoportok által kijelölt kiváltságosak számára fenntartott zártkutatómányi terepnek, ahol csak céhbeliak vághatják csákányukat a kincseket rejtő föld kérgébe.

Csak nemrégien jelent meg magyarul José Ortega y Gasset könyve a tömegek lázadásáról, melyben a nemzedéki kérdést is vallatóra fogja az egyik vonalalatti jegyzetében. Ortega többek között ezeket mondja: „... egy generáció átlag harminc évig tevékenykedik. Az aktivitásnak ez a korszaka két periódusra tagozódik. Az elsőben az új nemzedék kifejleszti eszméit, érzelmeit, hajlamait s megismerteti azokat a közösséggel, melynek részese. A másodikban azok erőre kapnak s uralkodókká válnak. Azonban ennek a nemzedéknek uralma alatt egy második nemzedék nő fel, amely már más ideákat, érzelmeket és hajlamokat hoz, melyek a nyilvános élet levegőjét kezdi megváltoztatni.” A kisebbségi sorból elsőnek kinőtt nemzedék a cselekvő megnyilatkozások *első* szakaszában van. Az előttünk járó generáció pedig a *másodikban*. A nemzedéki átváltódnak ez a fázisa, melyben élünk, pontos egyezést mutat a stafétafutás ama pillanatával, amikor a befutó atléta görcsös szorítással markolja meg a stafétabotot, de már rajta van azon a soron következő új futó keze is. Ebben a pillanatban úgy szalad a két futó, hogy mindkettő kezében ott van a stafétabot. A dolog természetéből folyik, hogy az a staféta éri el a legjobb eredményt, amelyiknek legjobban sikerültek a váltásai. S ugyanígy a nemzedéki átváltást az a társadalom viseli el nagyobb megrázkódtatás nélkül, amelyik nyugodtabb lefolyást tud biztosítani annak.

3. ORSZÁGVESZTŐ NEMZEDÉK ÉS NEMZEDÉKI KISEBBSÉG

TERMINUS, a határok kétfelé néző védője, a kisebbségi magyarság életében csak megkülönböztető jel lehet a nemzedékek között, de *nem áthidathatatlan szakadék*, melynek egyik oldalán tudni sem akarják, ami a túlsó parton az olvadt fém sugárzásával izzik és alakul. Tehát az új nemzedék megjelenése és magatartása, formai és tartalmi önkifejtődése könnyen megismerhető és megérthető. Csupán szeretet, belátás, józanság és bölcsesség kell hozzá s ezek a mélyen emberi tulajdonságok elsősorban az előljáró nemzedék természetes sajátjai.

Az utóbbi időben sok szó esett a transylvan szellemről. A katonaszegi kismes Budai Nagy Antal hitével hadakozó harcosok lépnek a közélet csatamezejére s készek megvívni bárkivel a transylvanizmus védelmében. Lelkes védői azt mondják róla, hogy a politikai hatalom sohasem vallotta és vállalta, a transylvanizmus gondolata sohasem teljesedett politikai programmá annál a nép-nél, amely a hatalom boldog birtokosa lehetett. (Kacsó Sándor: „Az igazi transylvan szellemiség.”) Tehát mindig az a nemzet vallotta és vállalta a transylvan szellemet, amelyet a történelem a hatalom felosztásánál a legalsó rétegekbe fektetett. Ilyenformán pedig a transylvan szellemnek — ha valóban létezik és hat — a *türelemesség, engedékenység, megértés s a más alkalmakkal való békés együttélésre való hajlandóság* jeleit is tükröznie kell. Tehát a mi életünkben magát a transylvan szellemiséget tagadja meg az, aki a transylvanizmus nevében hadakozva, a nemzedéki kisebbségnek értékeit s életjelenségeit lebecsüli, annak alkotó erőivel a közösséget megtagadja, hivatását kétségbevonja, szemléletét elitíti s megnyilatkozásait a népi közösség érdekeire veszélyeseknek tartja.

A „Vásárhelyi Találkozó” csak nemrég hirdette meg a szellem szabadságát s vállalt minden megnyilatkozást és alkotást, mely a kisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi érdekeit és értékeit hordozza. Ezt az állásfoglalást épen úgy, mint a Találkozó összes határozatait, a kisebbségi magyarság egyetemesen magáénak vallja, nem egyszer tett hitet mellettük, gyakorlati megvalósításuk érdekében lépések történtek. Joggal kérdezhetem tehát, hogy a meg egyezések csak addig köteleznek, amíg egy gyékényen áruljuk szellemi portékáinkat s mértékül ugyanazt az egységet használjuk, bár jól tudjuk, hogy annak hitelessége körül baj van? A kérdésre mindenki megadhatja a feleletet saját lelkiismerete előtt.

Miért hát az izgalom, ha a nemzedéki kisebbség a közéletben és szellemi megnyilatkozásokban szólásra jelentkezik? Miért az indulatos kifakadások s vészharangok ok nélküli kongatása? A politikai és szellemi egység megbontásának szörnyülködő hánytorgatása? Mindez csak a szellemtörténész Huizingát igazolja, aki súlyos megállapítással mondta ki véleményét: örült világban élünk.

A nemzedéki egyedek megnyilatkozásainak és alkotásainak bírálata jogosan illeti meg az írástudókat válogatás nélkül. Vitat-

hatatlan azonban, hogy egy nemzedékről, mint közösségről, melynek kibontakozása a történelmi holnap eseményeibe szövődik bele, az érdekelt kortárs nem mondhat értékítéletet annak veszélye nélkül, hogy állásfoglalásának komoly és megbízható voltát el fogultsága és érdekeltisége ne rontaná le. *Adhuc sub iudice lis est* — a per még a bíró előtt van, írja Horatius az *Ars poetica*-ban. Az ítélet tehát nem a mi kezünkben van. Megmérnek minket is a történelmi távlatok épen úgy, mint az előttünk járókat, s kérlelhetetlen szigorral állapítják majd meg mind értékeinket, mind hibáinkat.

Vitathatatlan, hogy egy nemzedék pusztá fellépése még nem jelenti egy bizonyos szempontból egységesnek tartott közösség feleremelkedő megmozdulását, mely egyben a szerves emberi közösség belső értékének gyarapodását is jelenti. Ha egy nemzedék igazolni akarja fellépését, elengedhetetlen követelmény, hogy eszmékben, érzelmekben, életelvekben, szemléletben, magatartása és felelőssége tartalmi telítettségében *többet, jobbat és újat* hozzon. Megjelenése nem merülhet ki csupán a hivatásra való felkészülés szószátyárkodásában.

Ha tehát egy nemzedék megjelenését általánosságban feltételhez kötjük, ömögünknek is váltoasztalra kell tennünk értékeinket, hogy rámutathassunk: ime, ez életünknek, gondolkodásunknak, magatartásunknak s felelősségérzetünknek képlete.

Hangsúlyoztam már azt a véleményt, hogy a nemzedéki probléma korántsem születési dátum kérdése. *A születési év mindössze kronológiai tájékoztatósi pont*, épen úgy, mint a szellemtörténetben általában. A műtörténész, ha állítja is, hogy a gótikus építést 1144-ben született, amikor az első tiszta gótikus építkezés, a saint-denis-i apátsági templom elkészült, a kifejlődés megelőző évtizedeit is a gótikához számítja. Amikor tehát a nemzedéki kisebbség és többség egymásmelletti létezését hangoztatom s két nemzedék megkülönböztető jegyeit keresem, a korszerinti széttagozást nem tekintem perdöntő bizonyítéknak. Mindössze számolok vele, mint természetes adottsággal.

Ezzel szemben rá kell mutatnom arra az elhatározó különbségre, melyet magának a kisebbségi sorsnak átélése és élménye a két nemzedék számára jelentett. Az újabb évszázadok nemzedékének tudatában a nemzetiségi gondolat, melyet ma kisebbséginek jelölünk, egészen más élményt jelent, mint az országvezető nemzedék rendszereiben. Az előttünk járók a kérdés megoldását az elsőégi és felsőségi jog gyakorlásában látták. Előbb az egy ország, egy nemzet, egy nyelv jelszavával; később pedig, Széchenyi hatására, a magyar nemzetiség kifejllesztésével. A kisebbségi rendnek, mint békeintézménynek első nemzedéke számára a kérdés feloldása a természeti jogban gyökerezik. Ebben lát lehetőséget a kikerülhetetlen dualizmus számára: hűséggel viseltetni nemzetiségével szemben s lojális polgárként beilleszkedni az állam rendjébe.

Míg az idősebb nemzedék az állam céljait szolgálta, amikor rendezte a nemzetiségek kérdését, addig az új nemzedék a ki-

sebbségi sors vállalásában sajátos nemzeti jellegéért folytat törvényes és természetes harcot, melynek 40 millió európai élet szívének akarata kölcsönöz átütő erőt. A kisebbség végeredményben *az emberi személy tökéletesebb kibontakozását és kifejlődését* akarja elérni, amikor a legújabb keletű nemzetközi jogi egyezmények és szerződések betűinek és szellemének érvényesítése érdekében frontba dobja értékeit.

Az országvesztő nemzedék, a kisebbségi sors kényszerű vállalása következtében, nem vált egyúttal magának a *kisebbségi szellemnek* hordozójává. Tragikus szereplője volt a történelmi változásoknak, cselekvő irányítója a kisebbségi közösség életének, de nem végleges kialakítója a kisebbségi szellemnek. Semmi csodálkozni való nincs ezen. Hiszen ha a pater familias asztalfőt igénylő helyzetéből kirekesztenek valakit s a servus nullum caput habet megalázóan kilátástalan állapotát kell vállalnia, a sorsfordulatban alul maradva, életét nem tudja átrendezni a megváltozott körülmények követelményeinek megfelelően. A hatalom birtoklásától bejárhatatlan nagy út vezet a hatalom szolgátságig.

A két nemzedék közötti különbözőség ezek szerint *lélektani* okokkal magyarázható. Lehet, hogy ezek matematikailag ki nem fejezhető viszonylatok. Azonban, amint azt a világ talán legnagyobb élő fiziológusa, Alexis Carrel, írta, még egy öntudati állapot, a gyermekétvesztő anya fájdalma, a sötét éjszakába merült misztikus lélek szorongása és a rákgyötörte beteg szenvedése is egyaránt valóságok, ha nem is mérhetők.

A nemzedéki kisebbség magatartásának és felelősségének megértéséhez a kisebbségi rend fenntartását és kifejlesztését biztosító alapelvek tisztázásán át lehet eljutni. Vannak sorskérdéseink és nagy magyar valóságok, melyekkel szembe kell néznünk, melyeket meg kell oldanunk s amelyeket vállalnunk kell.

4. A MAGYARSÁG SZELLEMI EGYSÉGE

MI SEM TERMÉSZETESEBB, minthogy egy család tagjai, egymástól bármilyen távol és bármilyen körülmények között is éljenek, megmaradnak egyazon családi kötelék tagjainak. Sorsuk jóra vagy rosszra fordulásában egyaránt érzik és vallják az együvé tartozást s az egy törzsből való sarjadást. A családi közösség egységén nem ejtenek csorbát az országhatárok tiltó parancsai, sem a világrészek közti távolságok.

A „Vásárhelyi Találkozó” nemzetpolitikai megfogalmazást adott ennek a tételnek s kimondta, hogy „...a középeurópai *magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, melynek a romániai magyarság is alkotó része.*” Valóban, ma már nem lehet vita tárgya, hogy a nemzetnek, mint természetes társaságnak tagjait a történelmi fajiságnak és kulturális közösségnek tudata fűzi egybe. Ezen túlmenőleg a perdöntő fontosságú egyéni akarat, a szellemi alkat, a jellembeli és erkölcsi megégyezések és

az életstílus meghatározó jellege egyetemes összefonódásban szabnak irányt a nemzetiségi hovatartozandóság számára.

Vitathatja-e valaki, hogy az ember nemcsak állampolgár, hanem egy kulturális, faji és nemzeti közösség tagja. Anyagi életét, annak körülményeit az állam hatalmi orgánizmusa szabja meg s a föld, melyhez sorsrendelés köti. De ezen felül valamennyien hordozói vagyunk egy sajátos kultúrának, mely lényegében, formájában s szellemében sajátosan magyar, bármilyen földön virágzik. Akármilyen állami rend is gyakorolja az impériumot a magyarság egyes csoportjai felett, azoknak szellemi kifejtődései szerves, el nem választható módon fonódnak bele az egyetemes magyar kultúrába. Részei az egésznek, amely csonkíthatatlan és oszthatatlan.

A szükség úgy kívánja, hogy nyomatékosan megállapítsuk, hogy a szellemi egység fogalmai egymástól teljesen függetlenek. Az elsőnek vállalása nem jelenti a második követelését. Viszont ez utóbbi megszűnése nem vonja maga után az előbbi széthullását. Amikor hangoztatom, hogy minden partikularizmus s minden olyan útkeresés, mely elágazik a törzsmagyarság kultúrájának irányvonalától, megbontja a magyarság szellemi egységét, a közösségtudat gondolatát akarom elmélyíteni addig a felismerésig, hogy a kisebbségi magyarság számára csak az oszthatatlan magyar műveltségi közösség áramlásában termelődik és érik annyi erkölcsi erő, mely közösségét ellenállóvá teszi s megtartja a történelem elkövetkező századai számára. Ez a feladat nem a politikus számára érik problémává, mert a szellemtörténész és társadalomtudós kötelessége keresni azt a közös, mélységben rétegződő alapot, amelyen az emberi élet s az egész emberi kultúra felépül s amellyel az emberi életfolyamat egész dinamikáját magyarázni és értelmezni lehet. A politikustevékenysége a közösség érdekeinek megvédésére és elősegítésére irányul. Kísérletei a hatalmi próbálkozások és végrehajtott munkaprogrammok eredményeiből sarjadó akciókban, vagy az ellenük irányuló reakciókban teljesednek ki s mindig egy történelmi pillanatban adott eszményhez, egy jelenvaló történéshez kapcsolódnak. Ezzel ellentétben a szellem politikusa tágasabb, átölelőbb dimenzióba ágyazza tevékenységét, hiszen „... a szellem legfőbb feladata a teljes emberi s nemzeti tudatnak fenntartása, megőrzése s további gazdagítása. A szellem nem a nemzet pillanatnyi életét képviseli, hanem egész történelmi létét és örök emberi igényeit”. (Féja Géza: A szellem politikája.)

Mint már említettem, a „Vásárhelyi Találkozó” a magyarság szellemi egységének gondolatára adta le szavazatát s kevéssel utána I. Szemlér Ferenc, a transylvan szellemiségről írt helikoni tanulmányában, a konjunktura-világképet magában rejtő öncélú transylvanizmus feladásának szükségét hangoztatta. Európai tájékozódás s a magyar szellemi egységbe való haladéktalan visszakapcsolódás mellett foglalt állást.

Meggondolkoztatót tünet, hogy éppen ezen a téren robbant ki az ellentét a két nemzedék között. Azonban alapos tájékoztatlan-ság és felelőtlenség az ellentétből kielemezni a transylvan iroda-

lom kettészakadását. Való igaz, hogy a transylvanizmusmal valahogy úgy vagyunk, mint Szent Ágoston az idővel: *ha nem kérded, tudom mi az; amint kérded, nem tudom*. Ha kutatom a transylvanizmus lényegét, azt találok, hogy az végeredményében szellemi igazodás, magatartás, *attitude és nem dogma*. Eppen ezért exakt megfogalmazása nem is adható. Meggyőződésem, hogy emiatt mozognak egymással ellentétes síkon az arról alkotott vélemények, melyek szükségtelen szembeállításokat eredményeznek s szenvedélyes vitákat csíholnak ki. A klasszikus megfogalmazás hiánya zűrzavaros állapotot teremtett. Azonban bármilyen legyen is állásfoglalásunk a transylvanizmus kérdésében, nem vonhatjuk kétségbe, hogy a transylvan magyar szellem eredeti és sajátos alkotásai az egyetemes és egységes magyar szellem megnyilatkozásainak szerves, elválaszthatatlan és máshová be nem sorozható részei. Ezért tiltakozott joggal Szilágyi Sándor 1860 körül az itteni szépirodalomnak az önállóság alapján való elkülönítése ellen.

A transylvanizmus gondolata az 1918-as októberi összeomlás romjaiból öntudatra emelte szűkebb hazánk magyarságát. Lelket öntött az elcsigázottakba, lökést adott a kihagyó szellemi megnyilatkozásoknak s a közösség eltompuló tudata előtt megcsillantotta az élet értelmét és céljait. A *transylvan szellem nemzedéke* feladatát azzal teljesítette, hogy társadalmunkat kiemelte a magába roskadó passzivitásból s eloszlatta a kitaszítottság és elhagyatottság mindent megülő fojtó ködét. Költői és írói hangot adtak a nép élniakarásának. A kisebbségi sors újszerű élményei és hatásai keltek életre alkotásaikban. Megművelték a talajt, melyből újra kalászbá szökött a magyar szellem. Közgazdászai az anyagi megélhetés új útjait tették járhatóvá, az állami támogatás biztonságát nyújtó alapjaitól megfosztott magyarság számára. Politikusai 1921-ben létrehozták a Magyar Szövetséget, majd a Magyar Néppártot. A Magyar Szövetség megszüntetése után megalakították a Magyar Nemzeti Pártot s végül, általános kívánság hatására, 1922 december 28.-án megszervezték az Országos Magyar Pártot.

A transylvanizmus történelmi feladatot töltött be azáltal, hogy a kisebbségi sorsba zuhant magyarság elernyedő életakaratát erő kifejtésre serkentette, azt táplálta s irányt mutató népi boldogulása, fennmaradása s kiteljesedése számára. Ez volt életének célja és tartalma. Feladatának teljesítése után a transylvanizmuson is beteljesedik az eszmék történetének törvénye, amely azt tanítja, hogy *az eszmék deletését nem lehet időtlen-időig nyújtani*. Impériumát nem lehet erőszakolt beavatkozásokkal minduntalan megizmosítani, mert minden, ami emberi, törvényszerű ütemben és íveléssel befújta pályáját, lerójjá teljesítményét a történelmi igényekkel szemben és átadja helyét a friss erővel feltörő új eszméknek.

A reneszánsz óta az európai szellem már harmadik dimenzióban is lát. Ha tehát a mi fiatal magyar szellemiségünk az önmagáért való transylvanizmus helyett Európa-látó magatartást sürget s valósít meg a maga részéről, ez nem megtagadása történelmi

rendeltetésünkéből eredő sorsunknak s nem elutasítása a hagyománynak sem, amely nem más, mint állandóság és folytonosság, hanem mindössze a *harmadik dimenzió* nyújtotta adottságok és lehetőségek számbavétele és kihasználása.

Egyáltalán nem vitatható felfogás az ember történetisége. Ugyanis az ember nem matematikailag kiszámítható jelenség. Nem láthatom csak azt benne, ami anatómia, vegytan, élettan, lélektan, neveléstan, társadalomtudomány, politikai közgazdaságtan, mert az ember a maga valóságában ezek mindenikénél jóval több, A természeti adottságok magukra nem adják az ember végső meghatározását. Már maga a pusztta lét is duálizmus. Szellem és anyag lényeges egysége s egymásra való kölcsönös vonatkozása. Nem csak kiterjedt s érzékeink alá eső valóság; anyag, amint azt a 19. század bölcselei: Haeckel, Ostwald, Marx, stb. hirdették, de nem is csak szellem, amelynek lényege s léte nincs térbeli kiterjedéshez kötve s az anyagi lét, mint annak jelensége, objektívációja vagy terméke jelentkezik, amint azt a spiritualisták: Leibniz, Berkeley, Fichte, Wundt és Bergson tanítják. Így hát az ember, anélkül, hogy valami skolasztikusan lezárt formában kényszerülne megnyilatkozni és kiteljesedni, megelőzőleg a multban sok történetet feltételez, ami nélkül jelene meg sem érthető s meg sem fejthető.

Ezek szerint a történelmi multból nem lehet kiszakadni. Saját szemünk előtt mindössze ennyi történik: beigazolódik a történelmi tanítás, hogy *a nagy, sokszor profetikus lelkesedésű álmodók, kísérletezők és romantikusok u'án a realisták, a gyakorlati emberek következnek*, akikben ég a magyarság szellemi egységének tudata. Szemléletének, magatartásának és felelősségének alapja, hogy a négy világrész magyarsága osztatlan és egységes szellemi közösséget alkot, bár az európai országhatárok tiltó vonalai, a nemzetközi politika helyzetalakulásai más és más fennhatóság alá rendelték a magyar népközösség talán legértékesebb és legéletrevalóbb százazzeit. Egy kötelesség mindenestre kicsapódik ebből az állásfoglalásból: *el kell mélyítenünk a közösségtudat gondolatát* minden társadalmi és történelmi jelenség ellenére is.

Ha tehát támad egy nemzedék, amely romantikus látás helyett *realizmust* sürget s állítja, hogy a transzilvánizmus kisebbségi életünkben már leróttá adóját a történelmi igényekkel szemben, akkor ez a nemzedék nem lázad fel az ellen az alapvető valóság ellen, hogy Transzilvániához kötöttségünk és kisebbségi helyzetünk vonják meg az irányvonalat megnyilatkozásaink, alkotásaink s minden cselekedetünk számára. Ez a kötöttség s önkéntes sorsvállalás jelenti azt a középvonalat, mely körül minden történés mozog.

Diaspóra, kisebbségi és nemzeti magyarság együtt áll és együtt bukik s a magyarság szellemi egységének közösségéből, az egész szétomlásának veszélye nélkül, nem szakadhat ki sem az egyik, sem a másik.

5. KISEBBSÉGI DEMOKRÁCIA

TANUI VAGYUNK eseményeknek, melyek biztos kézzel mutatják, hogy Európa újból kiesett az eszmék egyensúlyának józan és megfontolt állapotából. Jelszavak viaskodnak egymással s azok uszályába kapaszkodva, kétségbeesetten keresnek eligazodást az emberi közösségek. Divattá vált a világnézetek harca s tömeghóborttá a velük való folytonos előhozakodás. A válság hulláma mindent elöntött s eltűnőben van a bizalom, melyről Aristoteles azt írja, hogy minden közösség alapja.

A nagy európai iránykeresés, amely lehet halálos, de lehet életet adó, mint egy szülés a vajadás pillanatában s amely súlyos válságba vitte magát az európai gondolatot, különösen felelősségteljes feladat elé állítja a mi kisebbségi magyarságunkat.

Hiszen ezerszer hangoztatott igazság, hogy minden állásfoglalásunk és igazodásunk irányát kikerülhetetlen határ zottsággal szabja meg kisebbségi helyzetünk. Természetes, hogy ez a helyzeti adottságunk kötelez arra, hogy a magunk belső életében azt a szellemet alakítsuk ki, amelyet közjogi viszonylatainkban magától az államhatalomtól megkövetelünk s amely a nemzeti kisebbség helyzetét biztosítja az állam keretein belül. Világos igazság tehát, hogyha nemzeti kisebbségünk demokráciát hangoztat az állami impérium birtokosai felé, önmaga számára, belterjesen is munkálnia kell annak szellemét. Már pedig kétségtelen, hogy az egyetlen nyelvi és műveltségi közösségben élő magyarságnak a *keresztény erkölcsben gyökerező nemzeti demokráciához* kell igazodnia.

Különös, mint maga az egész kisebbségi sors, hogy éppen a demokratikus gondolat jelenti számunkra az egyetlen életlehetőséget. Hiszen végeredményében valami paradox jelenség, hogy demokráciát igényelek a magam számára, én a kisebbségi állampolgár, noha az, végső elemzésben, többségi uralmat jelent. A többség eszméinek és akaratának uralmát a kisebbség eszményei és kísérletei felett. A demokrácia lényegéhez tartozik, hogy gondolatait, célkitűzéseit s rendszerének egész problematikáját tömegek vegyék vállalkra s emeljék magasba. Ezért, mint minden többségi uralom, hajlik arra, hogy elnyomóvá váljék a társadalom olyan rétegeivel szemben, melyek állandóan kisebbségben vannak.

Miért állítjuk mégis életirányunk tengelyébe a demokratikus gondolatot? Ha a kérdésre válaszolni akarok, ki kell tapintanom magának a demokráciának mibenlétét. Legegyszerűbb megfogalmazásában: *demokrácia alatt a nép legszélesebb rétegeinek javát és boldogulását értem*. Ebben a körülírásban: a demokrácia elsősorban nem az általános titkos választójog problémája. A kisebbségi demokrácia legszembevetőbb jegye éppen az, hogy telítettsége *nem annyira politikai, mint inkább szociális természetű*, ellentétben az államalkotó többség demokráciájával, melyben a politikai eszmék hordozzák az elsőbbségi és felsőbbbségi jelleget.

Egészen elemi kijelentés, hogy a társadalmi egységet, mely magyarságunk számára olyan szükséges, mint az élet számára az oxigén, nem az osztályharc építi. Eppen ezért a kisebbségi demokrácia feladja a társadalmi osztályok közti ellentétek feszítését, anélkül azonban, hogy belefulladna a parancsuralmi rendszerek uniformizáló és kollektivizáló áramlatába. Ez esetben ugyanis önmagát semmisítené meg.

A kisebbségi társadalmi rend, a közösség valamennyi tagjának lényegileg egyenjogú érvényesülésén épülhet fel. Közösségünkben tehát egyenlő megbecsülés és egyenlő alapjogok illetnek meg mindenkit születésre, vagyori helyzetre, társadalmi állapokra való tekintet nélkül. Egy ilyen széles népi rétegekre felépített társadalomban a felelősséget egyenlően hordozza a közösség minden rétege. Következésképpen a vezetésben a közösség minden munkából élő tagjának gondolata érvényesül s így ezen keresztül a munka hatalmi föltétele alakul ki.

A hagyományokról és hazugságokról írt könyvében Chesterton azt írja, hogy: "... a demokrácia igazi uralmához nem csupán a demokratikus berendezésre, sőt még csak nem is a demokratikus filozófiára van legegésőbb szükségünk, hanem a demokratikus érzésre. A demokratikus érzést, mint legtöbb elemi és elengedhetetlen dolgot, nehéz meghatározni, abból az egyszerű okból, hogy nehéz megtalálni. A demokrácia egy bizonyos ösztönszerű lelkiállapot, amelyben úgy érezzük, hogy mindaz, amire nézve minden ember egyezik, kimondhatatlanul és elsősorban fontos." Tehát a demokrácia éppen úgy nem filantrópia és altruizmus az egyenekből vagy az egyének sajátos készsétségű csoportjaiból kialakult társadalmi kisebbség számára, mint ahogy nem monopolizálható jelszó és életforma a társadalmi és emberi osztályzás szerint tömegnek jelzett csoportok számára.

A demokratikus érzés, amelyről Chesterton ír, egy olyan nemzedék nyomában jelentkezik közéletünkben, melynek szellemi alkata a századforduló liberáliszmusán izmosodott. Társadalmunk kasztszerű tagoltsága, osztályonkénti elkülönülése, a közéletünkbe mélyen beágyazott előítéletek nehezen járható utat vertek a kisebbségi demokrácia számára. Az új nemzedéknek tehát a szellem nem lanyhuló őráratában kell meggyökereztetnie új területeken a meghirdetett demokráciát, amely a mindennapi élet s nem csupán az ünnepnapok és ötletszerű alkalmak életformája és megnyilatkozási módja.

6. NÉPI POLITIKA

A DEMOKRÁCIA szelleméről beszélve, megidéztam a népi politika gondolatát. Már Szent Tamás hangoztatta, hogy az ember általában olyan közösségben érzi jól magát, melyben a magatartását irányító szabályok alkotásában és alkalmazásában magának is része van. A tömegnek megnyugvását növeli s a rend-

szerhez való ragaszkodását erősíti, ha a rendszabályokat rajta nemcsak végrehajtják, hanem lehetőséget adnak arra, hogy azok tartalmi felépítéséhez maga is segédkezet nyújtson. Minél többen vesznek részt a közélet formálásában és ellenőrzésében, annál kiegyensúlyozottabb és lendületesebb a társadalom élete.

Ez azonban nem zárja ki, sőt egyenesen megköveteli, hogy a közéletben csak az arravaló, tehetséges és becsületes emberek érvényesüljenek. A kisebbségi demokrácia rugalmas keretei odáig nem tágulhatnak, hogy a társadalmi osztályok egymással szemben a kizárólagosság elvét alkalmazzák, amikor a vezetés és képviselés kérdéséről van szó. Mert ha a demokrácia egyenlősége érvényes alulról felfelé, hatóerejéből nem vezethető, ha felülről lefelé is alkalmazzák. Következésképpen a népi demokrácia hordozója nemcsak az lehet, aki a népből került ki, vagy pedig, akit a nép maga emelt önmaga fölé, hanem mindenki, aki a népi közösség érdekeit szolgálja. Tehát közönséges demagóg kóklerkedés azt hirdetni, hogy népi politikát csak az csinálhat, akinek gyökerei vannak a népi rétegekben. Aki akár egyéni, akár pedig más érdekből így értelmezi a demokráciát s a népi politikát, az nem tud különbséget tenni a népért és a népből való demokrácia között, holott az eltérés kétségtelen s lényeges. A népért való demokrácia és politika kétségtelenül mindig a közjó törvényét szolgálja; a népből való demokrácia azonban nem szükségképpen jelenti a népért való tevékenykedést és erőfifektést. Ha tehát a demokrácia egyenlőséget jelent, a közösség minden, szellemi felkészültségben arravaló tagja, azonos feltételek mellett és lehetőséggel igényelheti a maga számára a tömegek vezetését és képviselését. Aminthogy az értékmegállapításnál nem érdem a népi származás, éppen úgy nem lehet hátrány a más társadalmi osztályba való gyökerezés sem.

Hogy a kisebbségi demokrácia és egészséges, minden egyoldalúságtól mentes népi politika megvalósulhasson, a közműveltségnek úgy vertikális, mint horizontális irányban való nagyobb terjedését kell elősegítenünk s érvényesítenünk kell a keresztény szolidaritás szellemét a társadalmi és közéleti megnyilatkozásokban egyaránt. Következik ebből, hogy a kisebbségi élet különösképpen igényeli a keresztény gondolat és demokrácia szomszédos egymásmellettségét. Kereszténység és demokrácia ötvözetében megcsillan a szociális igazság politikai oldala s a közösség sorsának intézésében elengedhetetlen követelményként jelentkezik a *suum cuique* elvének szigorú alkalmazása.

Közéletünk sajátos jelensége: a demokrácia szüntelenül való hangoztatása, programmszerű emlegetése. Nem látni azonban, hogy a demokrácia vállalásával járó konzekvenciákat maradéktalanul le is vonnák, aminek oka társadalmunk belső szervezeti gyengesége, világnézeti meghasonlottsága. Emiatt menekül a demokratikus társadalmi átszervezés elől. Képtelennek tartja magát arra, hogy a keresztény alapon álló nemzeti demokrácia jegyében megjelölje a nemzeti lét kialakulásának útjait, közvéleményt kezdeményezzen és kialakítson.

A kisebbségi életforma szinte naponta dob felszínre különös gondolatformákat és paradoxonokat. Ezzel magyarázható, hogy a kisebbségi demokrácia nem hullathatja ki rostáján a különböző társadalmi rétegekből jövő gondolatokat, elveket, terveket, mert ezáltal gyógyíthatatlanul megcsönkítaná önmagát. Viszont a társadalmi rétegződésben legfelül levő csoportok kizárólagossága, mely maga alá gyűr minden más értéket, tényezőt és egyéniséget, a józan nemzetpolitikai látás sajnálatos hiányára vall. Társadalmunk számára ma még nem közkincs az a felismerés, hogy magyarságunk fennmaradásának kifejlődése és záloga a társadalmi rétegek egymástól eltérő életformájának és szellemi alkatának, cselekvési dinamikájának és lényegbeli tartalmának az átfogó és egyetemes magyar világnézetben való egymásmelletti békés, megértő együttélése.

7. MAGYAR VILÁGNÉZET

AMIKOR VILÁGNÉZETRŐL BESZELÜNK, rendszerint egy átfogó szemléletformára gondolunk, melyet az ember a lét és élet legfőbb kérdéseiről, az élet eredetéről és céljairól, világról és emberről magában kialakít.

Ez a szemléletforma, bár abszolút igazságok megismerésére törekszik, nem légüres térben jön létre. Mint minden emberi alkotás, világnézetünk rendszere is magán hordja az egyén személyes individualitását, eredetiségét, történeti mivoltát. A világnézet az oka például annak, hogy „... Michelangelo sohasem tudott volna úgy festeni, mint a hollandusok, s hogy Dante sohasem tudta volna megírni Boccacio Dekameronját. Mindezekre semmi más magyarázatot nem találunk, mint sajátos egyéniségüket, benső lelkialkatukat, mely egészen egyéni módon alakította tárgyválasztásukat, felfogásukat, tárgyak jelentéséről vallott gondolatukat” (Halasy-Nagy József). Amikor tehát a világnézet fogalmához hozzácsatlakozom a „magyar” jelzőt, arra a sajátos szellemtől átítatott szemléletformára utalok, melynek minden mástól elütő karakterét a magyarság faji adottságai, történelmi beágyazottsága, földrajzi elhelyezkedése, kultúrájának egyénisége s nemzeti szelleme közös kölcsönhatásukban szabják meg.

Amikor a magyar világnézetről beszélek, a világnézetet nem elvont szellemi valójában vizsgálom, hanem az emberi érdekek történelmi és társadalmi szövedékébe itatott ideológiát látom benne. A világnézet, amit sokan a vallás és politika együttes megjelenésének tartanak, számomra értékelést, mérték és értékegységet jelent. Az események és helyzetek, jelenségek és feladatok, alkotások és állásfoglalások aszerint nyernek súlyt vagy veszítik el értéküket, hogy világnézeti értékrendszerem mutatója mit jelez. Értékelés nélkül nemcsak írni nem lehet történelmet, hanem történelmet csinálni és átélni sem.

Mint ahogy a makrokozmosz nem képzelhető el mikrokozmosz nélkül (e kettő kölcsönössége és egymásrahatása megdönt-hetetlen valóság), épen úgy az emberi történelem sem tarthatja fenn egyetemes jellegét, ha nem fonódik bele minden emberi csoportnak históriája. Egy nemzeti kisebbség, bárha még oly kicsi is, a történelemnek nem passzív szemlélője, hanem cselekvő formálója. Tagjain és közösségén keresztülfut ugyan a történelmi vezérgondolat árama, de a kisebbség feldolgozza azt s szükség-leihez idomítja. Amikor tehát azt mondom, hogy a történelem anyagába a kisebbségi népek is beleszövik sajátos vonásaikat s fellépnek, mint történelemformáló erők, csak közhelyet ismételtem.

A történelmi vonzásoknak és lökéseknek ebben a szüntelenül áramló sodrában *a magyar világnézet kialakítása s a közösség tudatába való felszívódása a belső öntisztítás lehetőségeit, társadal-munk strukturális átszervezését és sorskérdéseink felismerését jelen'i.* A magyar világnézet összefogja az egész egyetemes szellemi egység-ben élő magyarság lelkét; tükrözi a sajátos magyar szellem és keresztény nyugati kultúra értékűs ötvöződését s téveszthetetlenül vezet rá azokra a problématerületekre, amelyeken a népi közösség minden tehetségének együtt kell dolgoznia a valóságos magyar kérdések érdekében.

A magyar világnézet kialakításának halaszthatatlan szüksége az események józan megítéléséből önként következik. De ugyan-így következik az a belátás is, hogy a feladat súlyát nem egy nemzedéknek, hanem a felelősségtől áthatott egyetemes közösség-nek kell hordoznia. S ha megtartjuk Széchenyi intését, hogy so-hase azt keressük, ami elválaszt egymástól, hanem azt, ami egye-sít, a magyar világnézet szolgálatában megtalálhatjuk az egymás-mellé állás lehetőségeit mindannyian.

Dr. DÁNIEL ANTAL